GIACOMO SCOTTI — LUCIANO GIURICIN

POKRET ZAUZIMANJA TVORNICA U ITALIJI I »LABINSKA REPUBLIKA«

PREDGOVOR

20. siječnja 1921. u kazalištu »Goldoni« u Livornu završio je XVII kongres Talijanske socijalističke partije, na kojem su izaslanici III Internacionale glasanjem proglasili »izdaju« maksimalista. Komunisti dobivaju 58.783 glasa. 21. siječnja komunisti napuštaju kongresnu dvoranu i odlaze u kazalište »Sveti Marko« pjevajući Internacionalu. Crvene garde na ulazu, mladi drugovi, koji se raspoznavaju po crvenoj vrpci oko ruke, udaraju im pečat komunističke frakcije na iskaznicu Talijanske socijalističke partije. Tako je započeo osnivački kongres Talijanske komunističke partije. Centralni komitet, odlučuje se između ostalog, imat će sjedište u Milanu.

Samo dvanaest dana nakon osnivanja Talijanske komunističke partije, upravo 2. veljače 1921, počinje u Istri radnički pokret koji se proširuje u zauzimanje rudnika Dioničkog društva »ARSA«, a zatim u pokret takozvane »Labinske Republike«, koja je ugušena silom oružja 8. travnja.

Od tih dvaju događaja navršilo se točno pedeset godina. 50-obljetnica Talijanske komunističke partije i »Labinske republike« pruža nam priliku da pokušamo konačno rekonstruirati, objasniti i objektivno vrednovati istarske događaje koji su dosad često prikazivani pristrasno i u svijetlu koje je, pored iskrivljavanja činjenične istine, izopačilo i značenje samog događaja. Mnogo kasnije, 4. rujna 1970, iskoristivši nestanak jednog od vođa revolucionarnog pokreta u Labinu, glasovitog »Crvenog grofa« Giovannija Tonettija, neki Antonio Lukšić Jamini, kojeg tršćanski dnevnik »Piccolo«[1] predstavlja kao bivšeg sekretara Pučke stranke u Ri-

[1] Izdanje od 4. rujna 1970.

jeci i bivšeg predsjednika Komiteta nacionalnog oslobođenja Rijeke, niječe bilo kakvo sudjelovanje samog Tonettija u tim događajima, tvrdeći da nije bilo nikad nikakve pobune labinskih rudara, te da se može govoriti samo o beznačajnom štrajku izazvanim traženjem povišice plaće. Talijanska fašistička historiografija, sa svoje strane, nadasve ona između dva rata, prikazala je te događaje kao »slavenoboljševičku«[2] pobunu, dok jedan dio hrvatske poslijeratne historiografije iznosi one činjenice koje su mogle osnažiti tezu o uticaju jugoslavenskog političkog pokreta na istarske događaje ili tezu o patriotskom pokretu Slavena u Istri.

Priznajući da je naš pokušaj rekonstrukcije i objektivnog prikazivanja sam po sebi nesiguran — uvjereni da vrlo mnogo dokumenata treba da bude tek objavljeno — i ne isključujući mogućnost da upadnemo u kakvu zabludu, smatramo potrebnim, da taj zadatak izvršimo nadasve zato što je literatura o tom razdoblju, pisana talijanskim jezikom, gotovo posve nepotpuna. Ta se literatura svodi na razne članke i površna obnavljanja uspomena objavljenih poslije rata po novinama ili časopisima, na jedno poglavlje knjige »Fratelli nel sangue« (Luciano Giuricin i Aldo Bressan, Rijeka, »Edit«, 1964), a u pogledu ranijeg perioda na novine i prikaze fašističkih historičara. Jugoslavenska literatura naprotiv u tom je predmetu bogatija. To je pitanje raspravljeno u raznim prikazima, među kojima se ističe djelo Ferda Čulinovića. Na žalost, neki radovi hrvatskih historičara, naravno oni najpovršniji i više-manje publicističkog karaktera, među koje ne spada Čulinovićevo djelo, znatno su pridonijeli mistifikaciji tih događaja, dajući im usku interpretaciju koja ne vodi računa o klasnim i internacionalističkim elementima samog pokreta tzv. Labinske republike.[4]

Mi smo, naprotiv, pošli od principa da činjenice i politiku treba promatrati u njihovom povijesnom okviru, u okviru vremena u kojem su bile ostvarene, vodeći računa o povijesno-političkoj geografiji tog doba. Ako je istina da je svako historijsko tumačenje u stvari ponovno tumačenje, istina je također da povijest ne podnosi prepravke u svrhu političkih objektiva pojedinog časa s jedinim ciljem da se pruži podrška novoj političkoj situaciji, podrška koja na kraju krajeva ima poslužiti samo opravdanju idealnih pozicija u suprotnosti s onima same historije.

---

[2] Giorgio Alberto Chiurco, Storia della rivoluzione fascista, izdanje Vallecchi, Firenze 1929, (vidi III. svezak); G. Pino Bresadola, Storia del fascismo, Roma 1929; Michiele Risolo, Il fascismo nella Venezia Giulia, 1932.

[3] Ferdo Čulinović, Revolucionarni pokret u Istri 1921, izdanje Glas Rada, Zagreb 1951.

[4] Vidi o tom predmetu: Ernest Radetić, Istra pod Italijom, Zagreb 1943; Ilija Uzelac, Raša, Zagreb 1950; časopise »Istra«, br. 14/1932 i 14—16 1936, »Življenje in svet«, br. 12/26. III. 1927; »Novosti« od 4. ožujka, 8. travnja i 20. travnja 1921; »Istarski zbornik« 2/1949 i »Vjesnik« od 7. studenoga 1947 (oba članka napisao Žvane Črnja); Milovan Marić-Mony, Labin kroz stoljeća, Pula, 1953.

POSTANAK I RAZVOJ RADNIČKOG POKRETA

Vijest o prvom štrajku rudara, koji su bili iskorištavani kao životinje za samih petnaest kruna mjesečno, seže u 1900. godinu. Oni su tražili sniženje radnog dana od 12 na 9 sati i povišicu plaće. Tom pokretu, koji se ostvario putem sindikalne organizacije osnovane 1902, slijedi štrajk 1904. koji je završen bez uspjeha, grubo ugušen vojnom silom. Tom prilikom učestvovalo je 600 rudara. Štrajk se ponovio 1906. potrajavši taj put puna tri mjeseca i završio je s pobjedom rudara. Radno vrijeme je sniženo na 9 sati dnevno za vozače vagona, a na osam sati za kopače ugljena. Sindikalno organiziranih rudara bilo je u to vrijeme više od osam stotina. Bit će ih jedna tisuća četiri godine kasnije i svi će štrajkovati protiv sniženja radničkih penzija od 24 na 18 kruna. Taj put vlasnici nisu namjeravali popustiti i radnici ostadoše skrštenih ruku za punih šest mjeseci u jednom od najvećih štrajkova tog vremena u Evropi. Vlasnici ne popustiše i rudari bijahu pobijeđeni glađu. Policija je bila opkolila okna i vlasnici se nisu mnogo brinuli, budući da su upravo u to vrijeme sva skladišta bila puna ugljena. Dvije godine kasnije radnici uspješe da im se povise plaće.

Pukne prvi svjetski rat. Austrija, kojoj je trebao ugljen, da izbjegne moguće štrajkove, mobilizira sve rudare u »Radne čete« i podvrgne ih zakletvi. Radno vrijeme bijaše povišeno na jedanaest sati dnevno a norme povećane. Radnici, da bi uspjeli napuniti vagone, punili su ih kamenjem zajedno s ugljenom. Opazivši to austrijski žbiri proglasili su zloglasni zakon »Anbinden«: svaki rudar, zatečen da radi sporo ili da sabotira, trebao je biti obješen o stupove koji su podržavali rovove. Ipak se ni te strašne mjere nisu pokazale uspješnima. Rudari se pokazaše nepopustljivi, tako da su oni najopasniji bili uvršteni u Istarski bataljon i poslani u Ploešti u Rumuniju. Za vrijeme putovanja svih 1200 Istrana pobježe, nakon što su obili daske vagona u kojima bijahu prevoženi kao stoka.

Neposredno poslije rata, za vrijeme talijanske vojne okupacije Istre, sindikalna organizacija istarskih ugljenokopa znatno se osnažila, postigavši 2000 članova. Pokrenuše se nove borbe za poboljšanje radnih uvjeta. Već krajem 1918, nekoliko dana nakon prestanka rata, bio je proglašen štrajk radi povećanja plaća. Bila je osnovana i prva ćelija Talijanske socijalističke partije, potaknuta grupom rudara koji su se vratili iz Rusije.

U 1919. nastade novi štrajk koji obuhvati okna Strmac, Vinež, Krapan i Štalije. Usprkos intervenciji karabinjera i vojske rudari uspješe da im se povise plaće za 25%. U studenom 1919. grupa kapitalista, predvođena nekim Guidom Segreom, prisili direktora »Trifailera« Julija Belaka da potpiše ugovor o koprodukciji. Godinu dana kasnije čitav rudnik pada u ruke talijanskih kapitalista koji postigoše 60% dionica. Ostatak od 40% ostade (društvu) »Trifailer«. O tom pitanju navodimo svjedočanstva dvojice predstavnika Društva u sudskom postupku protiv rudara u Puli u mjesecima studenom i prosincu 1921: koja su zamjenika direktora

dr Zanninija i direktora Friedmanna. Navodimo pisanje puljskog dnevnika »L'Azione«, 1. prosinca 1921: »Dr. Zannini... nastoji naglasiti da društvo 'AXSA' nema posve njemački karakter, već da je 'najtalijanskije' ('italianissima'). Dapače, kako on izjavljuje, preko 60% je talijansko, a 40% strano: njemačko, francusko, jugoslavensko... Svjedok kaže da su namještenici u najvećem broju Talijani. Odmah zatim direktor Friedmann, Bečanin, koji već više od 12 godina boravi u Trstu, svjedok, tj. »skromni potpisnik« (kako on sam sebe naziva), kapetan u vojsci, izjavljuje da u rudniku radi velik broj talijanskih inženjera, od kojih navodi neka imena. Ti su inženjeri bili: Basciano, Tomatis, Wurder (direktor), Costa, Romero i Celli, poddirektor Holik. Tako nastade Dioničko društvo »Società Anonima Carbonifera Arsa«. Pod (društvom) »Raša« iskorištavanje rada postaje gore nego ikad i ekonomskom iskorištavanju pridružuje se nacionalno tlačenje, najgore za rudare hrvatske i slovenske narodnosti.[5] Italija je bila siromašna ugljenom. Raško-labinski bazen bio je stoga podvrgnut dotad neviđenom iskorištavanju uz primjenu novih tehničkih sistema. Velike sisaljke iscrpile su vodu, bijahu otvorena nova okna, bilo se stiglo do najdubljih slojeva i izbušeni su novi rovovi. Proizvodnja je povišena na 79.500 tona, a kasnije je prešla i stotinu tisuća. I što se je proizvodnja više povećavala, tim manji je bio broj radnika. Bijahu sve češće otpušteni kopači i »vagoneri«, dok su ostali bili do maksimuma angažirani u rovovima, sve tijesnijim i nižim, u uvjetima koji su do krajnosti povećavali opasnost od odronjavanja; smrt je mogla biti izazvana svaki čas primjenom novih mehaničkih sredstava za vađenje ugljena i njegova prenosa i od bijesnog radnog ritma nametnutog radnicima u jamama. U tim uvjetima, u rujnu 1920, istovremeno s generalnim štrajkom u Italiji, rudari polaze u borbu za postizavanje radnog dana od osam sati za sve kategorije. Sindikalni pokret, predvođen Giovannijem Pippanom, bivšim općinskim stražarom u Trstu, postaje velika politička sila.[6]

S obzirom na nacionalno miješani sastav radničke klase ova postavlja u svojoj borbi dva glavna cilja: ukidanje kapitalističkog iskorištavanja ustanovljenjem vlasti radničke klase i postavljanje socijalnog sistema u kojem će svi narodi moći živjeti kao braća, bez razlike narodnosti i jezika. Naprotiv, vladajuća klasa, odlučna da brani svoje ekonomske i političke pozicije, postupa u Istri s većom strogošću nego u samoj Italiji, jer se morala boriti s neprijateljima: »crvenim« uopće i sa Slavenima posebno, bili oni »crveni« ili ne. Eto, zbog čega su đavoli koje je trebalo uništiti, neprijatelji domovine i civilizacije nazvani jednim samim imenom »slavenoboljševici« ili »slavenokomunisti«.

---

[5] Bilo je također među njima nekoliko desetaka rudara češke, slovačke, madžarske i austrijske narodnosti.

[6] Giovanni Pippan, rođen u Trstu 12. prosinca 1894, bio je upućen u Labin krajem 1920. godine od Julijske federacije Talijanske socijalističke stranke da pomogne oko organiziranja mjesnih rudara, gdje je, u svojstvu sekretara sekcije Talijanske socijalističke stranke i labinske sekcije Talijanske federacije rudarskih radnika, postao vođom Pokreta labinskih rudara.

1920—1921. ISTRA U OKVIRU ITALIJE

U svojoj prinudnoj akciji poduzetnička klasa nalazi prirodne saveznike i bezuvjetnu podršku u vojnim vlastima i u fašističkim grupama. Stroge mjere kojima pribjegavaju te vlasti u pogledu istarskog radničkog pokreta podrazumijevaju se također i zbog toga što je Italija službeno »veoma zauzeta istočnom granicom«, kako to tvrdi historičar Franco Catalano; te, dok s jedne strane ministar vanjskih poslova Carlo Sforza (lipanj 1920—lipanj 1921) nastoji sklopiti prijateljske odnose s novoosnovanim balkanskim državama, s druge strane ministri rata i unutarnjih poslova vode politiku usmjerenu na ugušenje bilo kakvog pokušaja pobune u novookupiranim istočnim zemljama naseljenim takozvanim »alogenim« pučanstvom.[7] Prava politika imala je biti ova posljednja, plod iredentizma kojeg su uzalud pobijali socijalisti, a pothranjivao fašizam i koja će (politika) ubrzo raspršiti i neznatne ostatke macinijanizma, odabirući da igra na kartu veličine i moći, te stoga i ekspanzionizma, imperijalizma i nasilja.

NACIONALIZAM

Ne treba zaboraviti da se upravo u Rijeci dogodio prvi najteži čin kriminalnog fašističkog pothvata »anti litteram«, ekspedicija Danuncijevih legionara 12. rujna 1919, koja je, po mišljenju mnogih historičara, pripremila slijedeći, još gori, udar 28. listopada 1922. u Rimu. Uzalud Nitti osuđuje »pojave militarizma«, podnoseći, također, jedan vrlo općeniti apel radnicima i seljacima, kad taj isti Nitti, kao i njegov nasljednik Giolitti, odobrava najljuće represije nad radnicima i seljacima od strane civilnog komesarijata, komandi vojnih okupacionih snaga i fašističkih grupa u Istri. I kao što D'Annunzio »ne uspjeva da sakrije konkretne pobude koje su ga potakle, kao na primjer onu da osigura talijanskoj industriji prodor na Balkan, posredstvom okupacije Rijeke ili pak drugu (pobudu) da pristane na to da tršćanski kapital sačuva netaknute dividende (Catalano)«, tako i predfašističke vlade ne uspijevaju sakriti, pod patriotskim i nacionalističkim frazama, prave ciljeve njihove politike u istočnim zemljama: ugušiti radnički pokret da bi podjarmili, zajedno s njim, i »nepodnošljivo« slavensko pučanstvo. Nije slučajno da je odvratnost vlade prema D'Annunziju bila potkrepljena sumnjom (uostalom besmislenom) da »komandant« namjerava proglasiti u Rijeci sovjetsku republiku i proširiti je na Julijsku Veneciju, kako se razabire iz jednog brzojava koji je ministru Nittiju uputio generalni civilni komesar u Trstu, Mosconi, nakon što je Socijalistička partija proglasila u Rijeci generalni štrajk početkom travnja 1920. Vladi se mogla učiniti mogućom zastrana koje se bojala »crvene republike« na istarskom poluotoku, gdje je radnički pokret bio uzeo velike proporcije i imao čvrstoću

[7] Po popisu od 1921. godine.

koja se mogla usporediti samo s torinskim pokretom, na koji je imao uticaja Gramsci i njegov »Ordine Nuovo« (»Novi red«).

Već smo ukazali na neke revolucionarne epizode u istarskom ugljenokopnom bazenu između 1902. i 1920.

Držanje talijanskih vlasti u Istri u tom pogledu može se vrlo lako razumjeti. U kraćoj radnji »Fašizam u Trstu između 1919—1923« (»Il fascismo a Trieste negli anni 1919—1923«), objavljenoj prigodom 35-godišnjice talijanske Komunističke partije,[8] kaže se: »Vojne vlasti, koje u poslijeratnom režimu izvršavahu vrhovnu komandu, nisu imale nikakvog saznanja o stvarnim prilikama ovih pokrajina, a potpadale su, međutim, pod upliv nacionalističke literature — tedenciozne i zaoštrene — iz vremena rata i službenih osoba, tršćanskoga i istarskog porijekla, zaposlenih po raznim nadleštvima, koje su sačuvale netaknutim nerazumno sektaštvo iz vremena Austrije. Istra, također, »usprkos službenom bubnjanju«, smatrala se kao »neprijateljska«, »osvojena« pokrajina koja se trebala »pritegnuti na posluh«. I kao za Trst, tako i za Istru »lokalna talijanska nacionalistička štampa i ona iz kraljevine puhala je sa svoje strane u vatru«, tražeći skrovišta neprijatelja Italije, »brkajući veselo pod jedan zajednički nazivnik talijanske socijaliste i slavenske nacionaliste«.

Treba voditi računa o svemu tome i o daljnjim događajima između kolovoza 1920. i veljače 1921. da bi se mogli razumjeti labinski događaji u ožujku—travnju 1921. u njihovom prirodnom historijskom korjenu, ne gubeći iz vida, naravno, okvir u kojem se nalazila sva Italija i čitav međunarodni radnički pokret.

RUJAN 1920.

U jesen 1920, kada je proleterska Italija mobilizirana u ime sovjeta, u Julijskoj Veneciji, usprkos što se tamo situacija smatrala revolucionarnijom nego drugdje, nije bilo slučajeva zauzimanja tvornica. Da nije bilo preuzimanja vlasti od strane rudara ugljenokopnog bazena u Raši, bolje poznatog pod imenom »Labinska republika«, koje se dogodilo kao usamljeni slučaj šest mjeseci nakon velikog radničkog pokreta koji je potresao kapitalističku Italiju u prvo poslijeratno vrijeme i jednu godinu iza prvih zauzimanja tvornice metalurških radnika u Torinu, ta bi pojava bila ostala posve nepoznata u nas.

Zašto taj pojedinačni izuzetak na području u kojem su se ispoljavale slavne proleterske tradicije, na kojem su se vodile značajne bitke u ime socijalizma? Odgovor na to pitanje može biti samo jedan: Julijska Venecija dvije godine nakon rata još se smatrala zonom vojne okupacije. Doista, dok se u čitavoj Italiji pokret zauzimanja tvornica, kao neposredan odgovor zatvaranju poduzeća od strane industrijalaca, ši-

[8] Tiberio, Il fascismo e Trieste negli anni 1919—1923, izdala Samostalna federacija talijanske komunističke stranke, Udine 1956.

rio kao mrlja od ulja sa svim posljedicama koje su otuda proizlazile, u našem kraju (Julijskoj Veneciji) vladalo je izvanredno stanje uvjetovano klauzulama primirja. Talijanska vojna okupacija stvorila je na svim područjima posve izuzetno stanje. Postojao je pravi ratni režim s civilnim komesarijatima umjesto prefekture, garnizoni, proglasi i vojni sudovi. U toj klimi i u tom kraju, gdje se fašizam poistovjetio s najrazuzdanijim i najokrutnijim iredentizmom, s obzirom na jako prisustvo slavenskog elementa, socijalisti se sigurno nisu mogli upuštati u avanture, ako nisu htjeli biti okrivljeni zbog izdaje domovine. I upravo, s obzirom na te krajnje nepovoljne uvjete, zauzimanje labinskih rudnika ima izuzetnu vrijednost i značenje.

»Labinska republika«, iako je dozrela u posebnom ambijentu i zakasnila u odnosu na talijanske događaje, ne može se promatrati odvojeno, jer je njegov prirodni nastavak, od revolucionarnog vala zauzimanja tvornica koji je zahvatio Italiju u rujnu 1920. i čiji je odjek bio prisutan posvuda u Julijskoj Veneciji. Upravo u tom razdoblju (2. do 11. rujna 1920) buknuo je u cijelom našem kraju snažan politički štrajk koji je tražio ostvarenje jasno određenih zahtjeva i bio izričito uperen, kao što je to govorio proglas socijalističke partije i sindikata, »protiv izvanrednog režima« i »protiv ratnog suda«: »Dolje proglasi!«, »Dolje klasne osude!«. »Sloboda političkim osuđenicima!«, »Ukidanje svih ratnih struktura!«, »Administrativni izbori!«, »Sloboda udruživanja i izjavljivanja (zbora i dogovora)!«.[9]

FAŠISTIČKA NASILJA

Štrajk upravljen, kao što se vidi, na rušenje izvanrednog režima i na normaliziranje političko-socijalnih uvjeta u Julijskoj Veneciji, izbio je pak, poglavito, kao reakcija na fašistička nasilja, izvršena po prvi put i kao neka prethodnica, baš u našem kraju, i to ne samo protiv radničke klase nego i protiv hrvatskoga i slovenskog pučanstva.

(20. rujna 1920. u kazalištu »Politeama Rossetti« u Trstu Mussolini je rekao između ostalog: »Ovdje fašizam nalazi svoje prirodno područje razvoja«). I kao što se zbilo prethodno, također i tom prilikom, posredovala je vojna sila u potpunoj spremi da bi se ugušio štrajk i proleterske manifestacije. (U revolucionarnom predgrađu Trsta zvanom »San Giacomo« pucali su čak i topovi i bilanca tog sukoba bila je 9 mrtvih i 70 ranjenih).

Izvanredni režim koji je bio ustanovljen u Julijskoj Veneciji istakao se upravo primarnom ulogom vojske. I zaista, dok su u drugim krajevima Italije samo u rijetkim slučajevima bili mobilizirani vojni odredi budući da je udarna snaga bila sastavljena poglavito od kraljevske straže, policije, karabinjera i naravno fašista, u takozvanim «novim pokra-

[9] Ibidem.

jinama« naprotiv okupaciona vojska je bila svuda prisutna. Vidjeli smo je na djelu prilikom ugušivanja štrajka u siječnju 1920. u Puli; još više se, zatim, pokazala u napadaju na Radničku komoru (Camera del Lavoro) u Vodnjanu; ima na savjesti poginule u »Krvavom 1. Svibnju« 1920. u Puli; mobilizirala je svoju snagu da uguši ustanak seljaka u Proštini u travnju 1921. To su samo neki primjeri. »Labinska republika« nije, stoga, mogla učiniti iznimku od pravila. Ali i postanak same »Labinske republike« predstavlja reakciju na to »pravilo« posebnog režima tlačenja kombiniranog sa strahovitim fašističkim nasiljem u tim krajevima.

Kako je zapravo došlo do »Republike«? Koji su bili više ili manje neposredni motivi koji su izazvali pobunu rudara? Preživjeli u labinskom pokretu više puta su jednodušno izjavili da su bila tome dva neposredna povoda: Proturadnička politika uprave rudnika i fašistička nasilja, posebno rušenje Radničke komore (Camera del Lavoro) u Trstu 28. veljače 1921. Istarski radnici pažljivo su pratili sve ono što se zbivalo u Italiji, a posebno u Julijskoj Veneciji. Prilikom generalnog štrajka u rujnu, koji je bio proglašen u čitavom kraju u znak solidarnosti s radnicima Monfalcona, bilo je nereda u Puli i u raškom rudniku. U Puli su fašisti napali i zapalili hrvatski dom kulture »Narodni Dom«, Radničku komoru i redakciju dnevnika »Il Proletario«. Bila je, također, opustošena kuća tajnika Radničke komore Josipa Poduja koji se već nalazio u zatvoru. 14. listopada po čitavoj Italiji bile su priređene velike manifestacije simpatije za Sovjetsku Rusiju, što je kulminiralo u štrajku 15—17. listopada. U Julijskoj Veneciji štrajk je bio potpun. U Rijeci 15. listopada fašisti, predvođeni Ivanom Mrakom, zapališe sjedište Sindikata — »Sedi riunito«. Istog dana u Puli fašisti izvršiše divljačka nasilja protiv socijalista i Hrvata. U Piranu su mjesne fašističke bande, kao i druge pridošle iz Trsta, opustošile Radničku komoru, prepustivši se zatim divljim nasiljima protiv građana. U noći 8. veljače u Trstu napadnuto je sjedište slovenskog dnevnika »Edinost« i porušena tiskara. Ujutro 9. veljače fašisti provališe u sjedište lista »Lavoratore«. 11. veljače zabilježen je napad na brodogradilište u Monfalconu, te je tom prilikom jedan radnik poginuo, a mnogo ih je bilo ranjeno. Zatim je opustošena Radnička komora, 19. veljače zapaljen je Klub kulture u Svetom Križu i ubijen mecima iz samokresa radnik Košuta koji se pokušao oduprijeti fašistima. Od siječnja do veljače 1921. razuzdano nasilje fašista porušilo je i Radničke komore u Balama, Tinjanu, Škofijama, Rovinju, Izoli, Gradežu, Ogleju, Gorici, Motovunu i drugdje. 23. veljače jedan fašistički odred u Rovinju otvara vatru na sudionike socijalističkog zbora, ubivši jednog radnika (Pietro Ive), a ranivši mnoge druge. 28. veljače, kako je već istaknuto, bila je zapaljena Radnička komora u Trstu. Može se činiti čudno, ali to potvrđuju svi dokumenti i svjedočanstva, da dok su divljanja fašističkih bandi po Istri bila izazvala prirodnu sudžbu, sam napadaj na Radničku komoru u Trstu prouzročio je upravo bijes kao nikad dotad u redovima istarskih radnika. Navodeći na sudskom postupku u Puli razloge koji su doveli do ustanka rudara u Labinu, Giovanni Pippan je, de-

set mjeseci nakon toga, izjavio: »Sutradan kasnije, 2. ožujka, proširila se vijest da je srušena Radnička komora u Trstu. Sakupljeni članovi Federacije odlučiše da stupe u štrajk u znak solidarnosti s tršćanskim radnicima i u znak protesta protiv fašističkog nasilja«. Naravno to nije bila jedina pobuda. Govoreći »sutradan«, Pippan podrazumijeva ono što se dogodilo 1. ožujka i još prije toga.

KAKO JE DOŠLO DO ŠTRAJKA RUDARA?

Fašistička nasilja, koja smo sumarno opisali, zbivaju se u vrijeme kad su duhovi labinskih rudara već uzbuđeni i ogorčeni zbog jednog spora sindikalne naravi koji se samo formalno odnosio na kalendar.

U izjavi na sudskom procesu rudarima u Puli — kako to proizlazi iz dnevnika »L'Azione« 17. studenog 1921 — tajnik Federacije rudara u Labinu, Giovanni Pippan, iznosi neke zanimljive pojedinosti o tom pitanju. Nakon što je priznao da je bio na dužnosti u Federaciji od 24. listopada 1920, označujući samu organizaciju kao ekonomsku federaciju koja je imala za cilj da postigne za rudare ekonomska poboljšanja, on objašnjava — na pitanje predsjednika suda — postanak nezadovoljstva rudara prema društvu »ARSA«, te izjavljuje: »U mjesecu rujnu 1920. bio je sklopljen s Društvom radni ugovor kojim je bio primijenjen talijanski građanski kalendar.« »Koja je razlika između talijanskog kalendara i onog austrijskog?«, upita ga predsjednik suda. Pippan odgovara: »U talijanskom kalendaru priznato je 12 blagdana, dok ih je austrijski imao 24. Poslije toga, u listopadu 1920, sklopljen je novi radni ugovor u kojem je, pored ekonomskih poboljšica, bila unesena jedna moralna klauzula, i to: 'Onaj radnik koji izostane neopravdano s posla jedan dan u mjesecu gubi pravo na premiju za proizvodnju za čitav mjesec, a ta premija ima pripasti u korist onih koji su radili'. 2. veljače 1921, na dan blagdana Svijećnice, koji je najviše odgovoran zato što danas sjedimo na optuženičkoj klupi — radnici nisu htjeli raditi. Ja sam ih, međutim, obavijestio da je po talijanskom kalendaru taj blagdan bio ukinut. Ali oni zaprijetiše i ja sam bio prisiljen podvrći se njihovoj volji. Samo 200 radnika dođe na rad i to zbog sigurnosnih radova. Od tog dana počinje reakcija od strane društva 'ARSA'.

Trebam ovdje izjaviti da su rudari u 1920. godini proizveli 107.000 tona ugljena i da je dobitak koji je iz toga izvuklo društvo 'ARSA' prešao 50 milijona lira. Poslije (mirovnog) ugovora u Rapallu pala je proizvodnja ugljena. Društvo je uza sve to nastavilo da zarađuje milione. Sada se vraćam na sam predmet: Slijedećeg dana (tj. 3. veljače) pozove me gospodin Friedmann na razgovor u pogledu premije na proizvodnju, te je rekao da radnici koji su bili odsutni od rada neće tu (premiju) primiti za taj mjesec. Ta je premija iznosila ukupno oko 180.000 lira. Ja sam pokušao istome dokazati da se prilikom kolektivnog odsustva od rada ta klauzula radnog ugovora ne može uopće primijeniti«.

»Upotrijebio sam sva sredstva da uvjerim Friedmanna da nije bilo razloga da se tako što učini. Završio sam rekavši mu da ako on oduzme 180.000 lira rudarima, treba njih podijeliti među onih 200 radnika koji su radili. On mi odgovori da ću ja na taj način učiniti da se taj novac podijeli i među ostalim rudarima. Na to mu odvratih da bih upravo na taj način postupio kad bi rudari s time bili sporazumni. Idućeg dana, nakon razgovora od preko tri sata, Friedmann mi reče da će uprava platiti radnicima sve njihove prinadležnosti, u koliko se oni slože da proizvedu 80 tona ugljena dnevno više. Ja sam prenio taj prijedlog upravnom odboru Federacije koji ga odbije jednoglasno. Odmah nakon toga nastupi reakcija uprave (Društva)«.

»Mnogi su rudari bili kažnjavani za neznatne razloge i te su mjere pooštrile spor između radnika i vlasnika rudnika u toku mjeseca veljače one veljače 1921 — nota bene — kada je početkom mjeseca talijanska vlada nametnula ukidanje političke cijene kruhu, pogodivši time široke slojeve naroda kojima je bilo time oduzeto 6 milijardi lira. U toj situaciji poddirektor društva »ARSA«, dr Zaninni, uputi Federaciji rudara pismo (koje će advokat Zennaro pročitati u sudskom postupku), u kojem se nalaze ove besramne riječi: »Bit ćemo prisiljeni da poduzmemo energične mjere u koliko radnici ne budu htjeli pristati na sniženje plaća«.

O položaju radnika u ugljenokopnom bazenu postoji svjedočanstvo u izjavi koju je u sudskom postupku dao optuženi Giacomo Macillis, jedan od rijetkih namještenika uprave koji je ostao do kraja na strani rudara:

»Oni koji su čitali roman 'Germinal' — kaže Macillis — mogu sebi predstaviti samo blijedu sliku o tome kako žive ovi jadnici. Znam, na primjer, za 4 radnika koji su došli iz unutrašnjosti i koji su bili prisiljeni da spavaju u svinjcu, ne u svinjcu u prenesenom smislu riječi nego zaista u pravom svinjcu, zajedno sa svinjama. U Krapnu porodice rudara, iako mnogobrojne, prisiljene su stanovati u bijednim stanovima i u stiješnjenim prilikama. U jednoj istoj sobi spavaju muževi, žene i djeca, svi zajedno, protivno svakoj moralnoj i zdravstvenoj normi«. Okrivljenik (Macillis) prelazi zatim na opisivanje svih teškoća koje mu je nanio direktor Friedmann i o njegovu pokušaju da ga potkupi novcem u cilju sijanja razdora i stvaranja nesloge između radnika i Federacije. Zatim nabraja sva zlostavljanja, nepravedne globe, otpuštanja i kinjenja koja je izvršila uprava rudnika da bi time rudari izgubili strpljenje, te da bi se nakon toga mogao zatvoriti rudnik. »Najveći je strah potjecao od mogućnosti da uprava zatvori rudnik i tako doslovno baci na cestu stotine radnika i njihovih obitelji«.

To je bio razlog zbog kojega je Pippan krajem veljače pošao u Trst da o tom pitanju raspravi sa socijalističkim i sindikalnim prvacima glavnog grada Julijske pokrajine i s predstavnicima društva »ARSA«. Pri

njegovom povratku iz Trsta, na željezničkoj stanici u Pazinu, fašisti napadoše sekretara Federacije labinskih rudara. Bilo je to 1. ožujka 1921.[10]

Drugog ožujka, sutradan nakon nemile zgode, sastaše se rudari na zbor i proglasiše politički štrajk u znak protesta.

Zbor se sastade u Vinežu. Prije nego je raspustio zbor, Giovanni Pippan odredi da se kao glavna stvar postave oružane rudarske straže na svim najznačajnijim točkama kojima se prilazilo rudnicima, radionicama i najvažnijim naseljima. U toj stvari komanda karabinjera u Labinu brzojavom 177/I saopćava u Pazin da je sekretar Pippan u govoru na zboru iznio pobude štrajka, pozivajući radnike na ponovni zbor koji se imao održati sutradan, 3. ožujka, na istom mjestu u 9 sati.

Trećeg ožujka održa se u Vinežu ponovni zbor. Svi se radnici izjasniše složnim o potrebi ustrajanja u agitaciji, također i zbog dvoličnog držanja vlasti koja je bila sklona da zaštićuje fašističke napadače koji su — kako rekoše rudari — »trebali biti jednom uništeni za uvijek«. Na zboru se govorilo poglavito o štrajku, ali je bila istaknuta i potreba zauzimanja rudnika netom bi na to uputio nesmetan razvoj pokreta.

PRVI DOGAĐAJI

Iste večeri, u 19,10 sati, karabinjerski poručnik Gario uputi u Pazin drugu vijest: »Rudari, nakon zbora u Vinežu, pošli su u povorci s crvenim zastavama u Labin i skupili se pred Radničkom komorom. Dogodili su se i prvi sukobi. Oružani demonstranti napadoše trojicu karabinjera teškim štapovima, nanijevši im rane po glavi i udovima koje, srećom, nisu teške. Jednom od njih je oduzet pojas sa samokresom.«

Ovdje je nužno objasniti stanje u Labinu, središtu i glavnom mjestu općine. Grad Labin je u to vrijeme bio pod kontrolom karabinjera, dok su se fašističke grupe tek formirale. Njihovo je sjedište bilo u Klubu kulture »Tomaso Luciani«, gdje su se sastajali i bivši talijanski borci, neki žestoki nacionalisti i drugi istaknutiji ljudi. Oni su upravljali najvažnijim ustanovama u gradiću i imali su većinu u općinskom vijeću. Mjesna uprava, iako su u gradskom vijeću bili zastupani radnici i seljaci, bila je praktički u rukama profašističkih grupa koje su, ne vodeći računa o opoziciji, provodile u djelo svoju volju. Dapače su mnogo puta oružjem u ruci spriječili predstavnicima radnika i seljaka, rudarskom tehničaru Dagobertu Marchigu i Mati Vrbancu pristup u gradsko vijeće, pa čak i u samu Radničku komoru, nazivanu također i Domom sindikalne federacije. Dom sindikalne federacije u Labinu bio je sagrađen zajedničkim sredstvima, u njemu su bili smješteni uredi federacije i tamo se odvijao sav kulturni rad članova. Uporedo s vlašću u gradu, filofašističke grupe su uspjele — uvijek uz podršku vojnih vlasti — da vrše nadzor

[10] Povjesničar F. Čulinović, u svom već navedenom djelu, tvrdi »da je Pippan došao u Pazin radi rješavnja sindikalnih pitanja«, htijući time naglasiti, da se on nije vratio iz Trsta, niti je bio tamo upućen, te da Pazin nije bio njegova samo prolazna točka, već cilj njegovog puta. Trst u svakom slučaju nije bio spomenut.

nad svom upravom rudnika. Tako, dok su radnici primali bijednu plaću, neki upravljači počeli su čak da im zabranjuju upotrebu hrvatskog jezika, dok su se svakog dana povećavale nesreće pri radu. Bili su, dakle, i to uzroci koji su — zajedno s onim neposrednim napadajem na Pippana prouzročili generalni štrajk proglašen 2. ožujka.

Događaji u Labinu o kojima govori poručnik Gario bili su prva eksplozija dubokog ogorčenja koje je postojalo između građanskog staleža, utvrđenog u glavnom općinskom mjestu, u starom sredovječnom gradu koji je sačuvao građevine iz mletačkog doba i izvjesnu aristokratsku »plemenitost«, pomješanu sada s fašizmom, s jedne strane, i velike mase proleteriziranih rudara koji su živjeli u daščarama ili kućercima po dolini, u Vinežu, Krapnu, Strmcu, Dubravi i Sv. Nedelji (Nedešćini). To je bio direktni sukob u »uglađenom« gradu između ljudi s uškrobljenim ovratnicima i »crnih njuški« kopača ugljena. Ovi posljednji nisu bili sami. Povorci od oko 600 rudara ubrzo su se priključile stotine seljaka, dok na kraju nije gomila dostigla 1700 osoba. Već ujutro na zbor u Vinežu pridošli su mnogobrojni seljaci, naoružani kolcima, drvenim toljagama, vilama i drugim oruđem koje im je moglo poslužiti za obranu od eventualnih fašističkih izazivača i karabinjera. Proglasi postavljeni onog dana po raznim mjestima Istre uznosili su aneksiju pokrajine Italiji (mirovni ugovor u Rapallu bio je potpisan 12. studenoga 1920). Pored toga se dočulo da su fašisti u Kopru počinili nova nasilja (rušenje Radničke komore) a da je u Trstu nasilje bande doseglo nečuvene razmjere. Kolali su čak glasovi da se fašistički odredi kreću u neposrednoj blizini ugljenokopnog područja.

Kad se manifestacija u Labinu bližila kraju dođe vijest da se gradu približuje nekoliko kamiona punih fašista, zbog čega se seljaci i rudari s crvenom zastavom na čelu, a oružani kako je već kazano, uputiše iz grada na brijeg. Kada su se pojavile prve grupe seljaka pojedini filofašistički elementi uputili su im pogrdne izraze. Malo je trebalo da dođe do eksplozije gnjeva prisutnih. Neki manifestanti, razoružavši karabinjere koji su čuvali ulaz u klub »Tomaso Luciani«, odakle su potekla izazivanja i uvrede, provališe u prostorije i sve porušiše.[11]

Evo, kako je taj događaj opisan na 40. stranici optužnice koja je pročitana na sudskom postupku (u Puli):

»Poslije podne 3. ožujka, nakon što je dovršen zbor u Vinežu, gomila štrajkaša uputi se u povorci u Labin, gdje — iz mržnje prema građanskoj klasi — napadne i opustoši čitaonicu... Karabinjeri pokušaše da spriječe napad gomile, ali su ubrzo bili napadnuti i potučeni, tako da su se, ranjeni i povrijeđeni, morali skloniti u kasarnu. Karabinjeru Matteuz-

[11] O tome su dva glavna predstavnika »Republike«, Dinko Milevoj i Antun Pupičić, izjavili: »Onoga dana, oko 2 sata poslije podne, okupili smo se na skupštini u Vinežu, a nakon skupštine pođosmo u Labin... ispred sjedišta Socijalističke federacije i sindikalne organizacije, to jest ispred našeg doma. Tu smo održali drugi zbor... Budući da su nas na zboru fašisti počeli izazivati, mi ih natukosmo i protjerasmo... a bilo nas je dvije tisuće, možda i više...«.

ziju bila je oštrim bodežom otkinuta naramenica i otet samokres«. Na 41. stranici se kaže »da je vođa grupe zlotvora bio Mario Pirz«, te da je tom prilikom bio pogođen udarcem štapa fašist Salvatore Grimignani, bivši riječki legionar. Isti dokument tvrdi »da je štrajk političkog karaktera imao biti kratkog trajanja. Naprotiv 4. ožujka masa radnika, koja je došla u sukob s upravljačima društva 'ARSA' koje je bilo vlasnik rudnika, zbog traženja povišenja plaće, na zboru u Vinežu odluči da produži s pokretom, te da pređe na neposredno uzimanje u posjed svih postrojenja i rudarskih okana. Prilika se pruži onog istog dana i štrajkaši odmah zatim, predviđajući napad javne vlasti, počeše sa širokom i jakom pripremom za obranu, odlučni da zapale i unište sva postrojenja radije nego da ih puste iz posjeda. Da bi se spriječio ulazak agenata javne sigurnosti, ustanovljena je služba oružane 'crvene straže', proviđene su velike količine oružja i municije, i na koncu su bili minirani svi glavni punktovi postrojenja, okana, rovova, mašinerija i skladišta već proizvedenog ugljena sa širokim i koordiniranim sistemom eksploziva i upaljivih materija, tako da bi u slučaju potrebe brzo i lako uspjelo potpuno uništenje cijelog rudnog područja (bazena). U unutrašnjosti prostranih postrojenja gomila pobunjenika, sad već gospodar situacije, ustanovila je sovjetsku vlast; nije bila priznata ničija vlast do one vođa pobune; bilo je čak zabranjeno kretanje po putovima bez propusnice. Demonstracije, povorke, zborovi slijedili su svakodnevno; da bi se zaplašili otpadnici i pučanstvo često su se vršile eksplozije velikih bombi. Oružane bande upadale su u okolna sela tražeći oružje i municiju, a otpornici su bili prijetnjom smrti i čak uskraćivanjem hrane prinuđeni da poštuju volju vođa. To bezvlađe potraja više od jednog mjeseca, budući da je politička vlast, da izbjegne veliko krvoproliće, najprije pokušala svako sredstvo da bi na miran način ponukala pobunjenike na mirovne pregovore. Kad se pak doznalo da je u jednom od rudarskih okana zarobljeno dvanaest radnika odmetnika iz Sicilije i kad se pojavila zabrinutost o sudbini tih nesretnika, bila je odlučena energičnija akcija i bila poslata na mjesto vojska s naređenjem da silom zauzme rudnik«.

ZAUZIMANJE (OKUPACIJA)

Optužnica, dakle, utvrđuje da su 4. ožujka rudari uzeli u neposredan posjed sve zgrade i postrojenja. Prema izvještaju Civilnog komesarijata u Pazinu koji je upućen u Trst, čini se, da su rudari još u početku štrajka zauzeli rudnik bez formalnog uzimanja u posjed, ograničivši se na postavljanje straža u rovovima. Po tom izvještaju — koji opisuje situaciju prve faze pokreta — štrajk rudara, proglašen 2. ožujka u znak protesta protiv fašističkih nasilja u Trstu, od političkog, kakav je bio u početku, pretvorio se 4. ožujka u ekonomski štrajk; fašistička nasilja služila su samo kao izlika federaciji rudara u Labinu koja je već dugo vremena čekala povod za štrajk da bi njime mogla potaći pitanje ekonomskih traženja. Potpisnik izvještaja cav. Galli zapada odmah u pro-

tuslovlje sa samom svojom izjavom, dodajući da su traženja »odviše prelazila ekonomski značaj«. »Socijalistički vođe vide bez sumnje u tom štrajku u sadašnjem času korisnu političku priliku za njihovu partiju...«

»BOLJŠEVIČKI DOŠLJACI«

U izvještaju se ukazuje i na drugu poteškoću koja je s gledišta vlasti otežavala situaciju, a bila je uzrokovana prisutnošću stotinjak »radnika iz Kraljevine Italije s boljševičkim tendencijama«, koji provode u Labinu znatnu rušilačku propagandu. Uprava rudnika bi željela da se oni udalje i (civilni) komesar u Pazinu Galli smatra da bi bilo vrlo korisno njihovo udaljivanje. Trebalo je čekati povoljnu priliku.

Na sastanku, održanom u sjedištu općine u Labinu ujutro 6. ožujka, u prisustvu samog komesara Gallija, predstavnici rudara su se pozvali na svoj podnesak (memorial), podnesen, po njihovom kazivanju, pred mjesec i pol dana i na koji nisu bili dobili odgovora... Traženjima sadržanim u tom dokumentu rudari su nadodali još druga ekonomska traženja koja »nisu bila točno određena«. Na osnovi toga što ta naknadno podnesena traženja nisu bila točno određena, ili pak nisu bila podnesena upravi rudnika u konkretnom obliku — zaključuje u tom pogledu izvještaj — dade se izvesti, bez bojazni da će se pogriješiti, da ne postoje istiniti i pravi ekonomski momenti koji su mogli navesti radnike na štrajk. Pokret, bez sumnje, odgovara unaprijed postavljenom planu s jasnim ciljem da se ostvari »njihov plan direktnog upravljanja rudnikom«. I doista, predstavnici su radnika izjavili — kako stoji u izvještaju — da će oni, ukoliko njihova ekonomska traženja ne budu prihvaćena, »preći na direktno upravljanje rudnikom za svoj račun«.

»Kao što se vidi, ta ekonomska traženja... prelaze granice običnih radničkih zahtjeva i ulaze u područje zahtjeva direktnog upravljanja, onakvog kakvog su nedavno u Kraljevini postavili radnici industrijskih poduzeća, i koji se zahtjev pokazuje u obliku zauzimanja tvornica...«

Prema izvještaju, labinski rudari su već zauzeli rudnik 2. ožujka samom činjenicom što su ostali u rovovima. Izvještaj donosi o tom pitanju slijedeće objašnjenje. Direktor je rudnika Backhaus, u odgovoru rudarima koji su prvog dana štrajka izjavili da će preuzeti čuvanje rudnika i da jamče za red, odvratio da je sklon prepustiti rudnik pod njihovo čuvanje doklegod bude održan red. Zauzimanje rudnika je, dakle, — tumači izvještaj — po svom postanku rezultat sporazuma lokalne uprave i radničkih predstavnika. Rudari, naravno, kad su već jednom ostali u rovovima i u postrojenjima, nisu se više smatrali ovisnim od uprave ugljenokopnog područja, već samo odgovornim prema svojim sindikalnim rukovodiocima; na upravnim zgradama okana u Vinežu i Strmcu i na zgradi same direkcije postavili su crvene zastave, premjestili »crvene straže«, te je tako bilo dovršeno zauzimanje rudnika.

Brzojav od 5. ožujka, koji je potpisao kapetan karabinjera u Labinu, Russo, izvješćuje u Pazin da je politički štrajk tog dana popri-

mio ekonomski karakter. Radnici traže ne samo povišenje plaća, već i raspuštanje općinskog vijeća. »Nakon današnje skupštine uprava pokreta je odlučila da zauzme rudnik dok ne bude udovoljeno njihovim traženjima. Ustanovljeno je vijeće i oružane straže«.

POLITIKA I EKONOMIJA

Ovi dokumenti razjašnjavaju dvije stvari. Prvo: političke se vlasti upiru da označe pokret pod vidom ekonomskih traženja, jer bi drukčije označivanje dovelo u opasnost ugled službene Italije u tom kraju. Same pak vlasti uviđaju da njihova teza nema čvrst temelj, jer pokret rudara »odviše prelazi ekonomske pobude«; nastoje stoga posredovati, da se sve svede stvarno unutar strogo ekonomskih granica. Drugo: jasno je isto tako da su od 2. ožujka rudari potpuni gospodari rudnika, iako je zauzimanje za prva četiri dana bilo tako reći »bijelo«. Uza sve to početni događaji ipak nisu protekli tako mirno budući da se u sudskom postupku neki od takozvanih »vođa«, Francesco da Gioz, Giovanni Bait i Angelo Posa, svi komunisti,[12] optužuju da su prijetnjama prisilili inženjera Romera da im, »po naređenju Federacije rudara«, preda ključeve barutane. Osim toga, najviši rukovodioci pokreta Pippan, Macillis, Tonetti i ponovno Gioz i Posa, bit će optuženi da su prisilili karabinjerskog poručnika Gariju, naveče 3. ožujka, da povuče odred trupa koji je bio postavljen za stražu barutane, zamijenivši ga s »crvenim stražama« rudara.[13]

Najavljeno zauzimanje rudničkih postrojenja i čitavog bazena stvarno se dogodilo 5. ožujka.

6. ožujka civilni komesar u Pazinu Galli u pratnji D. Alvera, izvanrednog komesara za javnu sigurnost, odlazi u Labin zbog izviđaja na licu mjesta, o čijem rezultatu izvješćuje brzojavom generalnog komesara Julijske pokrajine u Trstu:[14]

---

[12] Temeljem svjedočanstva Bepi Dragulin i Ivana Persića iz Strmca, koja se čuvaju u Povjesnom muzeju u Labinu, odbor koji je rukovodio štrajkom, a nakon toga zauzećem i preuzimanjem u svoje ruke uprave rudnika, sastojao se od 12 predstavnika talijanske socijalističke i komunističke stranke. Rukovodilac socijalističke sekcije bijaše Giovanni Pippan, a one komunističke Elio Zustovich. »Svakog mjeseca — izjavio je posebno Dragulin — plaćali smo Talijanskoj komunističkoj stranci iznos od 4 lire«. Pored Zustovicha, bili su u ono doba aktivni Ivan Peršić, Zivolić, Verbanci — Ladinci iz Vineža, Blažini — Caporozzoli. (Ta je svjedočanstva skupila Marija Mikuljan, suradnica muzeja).

[13] Na sudskom procesu, koji se vodio u Puli (studenoga — prosinca 1921) sam poručnik Gario posvjedočio je, izjavivši da je u tom smislu postigao sporazum s vođama štrajka i da je njegov odred bio povučen u punom redu.

[14] Telegrami, depeše, izvještaji i ostali dokumenti Komande Karabinjera, Civilnog komesarijata u Pazinu, Generalnog civilnog komesarijata u Trstu, vojnih zapovjednika itd., koje smo naveli i u kratko izložili u ovoj radnji, čuvaju se u Povjesnom muzeju u Pazinu, a u fotokopijama u muzeju u Labinu.

»Održan je susret između vlasti i direkcije rudnika s jedne i predstavnika rudara s druge strane (Pippan, Tonetti i Macillis). Vlasti su obećale da će držati daleko od Labina fašiste i da će raspustiti općinsko vijeće, postavivši na taj položaj komesara Vindittija, prijatelja rudara. Uprava rudnika je tražila od radnika da se vrate na posao. Radnici odgovoriše, da će nastaviti sa štrajkom sve dok im društvo 'ARSA' ne odgovori na podneseni zahtjev. Zauzimanje (rudnika) se nastavlja«.

7. ožujka civilni kotarski komesar iz Pazina šalje brzojav općini u Labin, naređujući raspuštanje općinskog vijeća (u kojem je većina bila sastavljena od filofašista), kako se to rudari tražili od početka štrajka.

Od 7. ožujka, dakle, radnici su ne samo potpuno zauzeli rudnik, nego su također mogli zadirati i u pitanja koja su se odnosila na upravljanje općinom.

RUDNIK JE NAŠ

Štrajk traje već preko 15 dana. Zauzimanje je potpuno. Revolucionarni komitet i »crvene straže« vladaju situacijom. Postavlja se pitanje: zaustaviti se ili ići dalje? Rudari su čvrsto odlučni da nastave. Ali kako? »Rudnik je naš«, govore štrajkaši, ponavljajući tu parolu na svim skupštinama, »trebamo stoga proizvoditi za naš račun«.

Upravo u to vrijeme pojavljuje se među rudarima proglas NACIONALNOG KOOPERATIVNOG KONZORCIJA UGLJENA I EKSTRAKTIVNE INDUSTRIJE UOPĆE,[15] sa sjedištem u Firenci, preko kojeg Talijanska socijalistička partija, odnosno vođe Konzorcija, pozivaju sve radnike rudnog sektora čitave Italije da se organiziraju u kooperative da bi osigurali radničkoj masi posjed i upravu nad rudnicima, izjavljujući svečano: »vlasništvo nalazišta pod zemljom pripada zajednici, a uprava rudnika rudarima«.

Taj proglas pokazuje, da je još prije tog vremena dio talijanskog radničkog pokreta tražio konkretan odgovor na dilemu koja se postavlja pred socijaliste: potpuno zauzimanje vlasti ili strukturalne reforme?

KOLEBANJE TALIJANSKOG SOCIJALIZMA

Talijanska socijalistička partija iz prvog vremena poslije rata bila je duboko podijeljena u pitanju metoda borbe koju je trebalo poduzeti i o načinima rješenja u preuzimanju vlasti. Sami komunisti, »ordinovisti«, da ne govorimo o maksimalistima, borili su se samo za jedan dio te vlasti: one u tvornicama. Kakvo je bilo stanovište III Internacionale o tom pitanju pokazuje rječito pismo njezina predsjednika Zinovjeva, upućeno Serratiju 15. studenoga 1920, u kojem se između ostalog tvrdi: »U zadnje vrijeme Italija se našla ponovo u blizini proleterske revoluci-

[15] Manifest Konzorcija, u potpunosti objavljen u ovoj radnji, nalazi se u Povjesnom muzeju u Pazinu.

je... Razumije se da pitanje nije moglo biti riješeno samim zauzimanjem tvornica, već je zauzimanje tvornica trebalo biti popraćeno preuzimanjem vlasti«.

Još je značajniji poziv III Internacionale, nakon radova njenog II kongresa, upućen talijanskom proletarijatu 27. kolovoza 1920. s potpisima Lenjina, Buharina i Zinovjeva, iz kojeg navodimo neke odlomke:[16] »U međunarodnom napadu na kapitalizam talijanski proletarijat i njegova partija stupaju u prvom redu... Talijanska radnička klasa prožeta je čudesnom humanošću. Talijanski proletarijat je sav za revoluciju... Zadnju riječ treba da kaže Talijanska radnička partija. Talijanska buržoazija osjeća da se približuje oluja... Italija ima danas sve bitne uvjete, koji osiguravaju pobjedu velike proleterske revolucije, revolucije zaista narodne. Ipak se partija u mnogim slučajevima drži po strani, a u drugim se zadovoljava time da podrži pokret, umjesto da poduzme sve da ga generalizira, da mu dade lozinku, da ga organizira i upravi po određenom planu, jednom riječju da ga pretvori u odlučan napad na buržujsku vlast«.

Taj poziv, objavljen po cijeloj Italiji nakon revolucionarne faze iz rujna 1920, jasno pokazuje brigu vođa III Internacionale videći kompromitiranje revolucije, koja je od sviju bila predviđena u Italiji, i to zbog reformista koji su vladali socijalističkim pokretom, posebno zbog tadašnjeg sindikalnog reformizma. Nije se bez razloga nekoliko mjeseci nakon toga dogodio poznati rascjep socijalističke partije koji je doveo do stvaranja Talijanske komunističke partije.

Usprkos jakim suprotnostima, neprestanim sporazumima i preokretima u poduzetim strujanjima, svi su bili složni u tome da se mora naći izlaz iz osjetljive situacije koja je nastala.

»Što treba činiti nakon što se zauzmu tvornice?« Odgovor na to pitanje trebala je dati Socijalistička partija i njezine pripadne organizacije koje su vodile radničku borbu. Bilo je ipak očito da se u danoj revolucionarnoj situaciji, bar u prvo vrijeme, većina nije mogla mnogo udaljiti od torinskog iskustva iz travnja 1920. na koje je vršila upliv Gramscijeva misao iz »Novog reda« (»Ordine nuovo«). Tako se održao u Milanu (4—5. rujna 1920) sastanak predstavnika Socijalističke partije, Konfederacije rada, »Fioma« i glavnih radničkih komora. Jednoglasno se izglasao prijedlog kojim se prijetilo vlasnicima da će se, u koliko njihovom krivnjom ne dođe do zadovoljavajućeg rješenja sukoba, »pozvati u borbu sav proletarijat radi postizavanja kontrole nad poduzećima što će na kraju dovesti do kolektivnog upravljanja i socijalizacije svih sredstava proizvodnje.«[17]

Na tom sastanku, koji je poznat pod imenom »Generalni radnički savjeti« (»Statuti generali operai«), i koji je bio sazvan radi odluke o razvoju i dovršenju pokreta zauzimanja tvornica, istaknutu je ulogu

[16] L'»Ordine nuovo« iz Torina od 30. listopada 1920.

[17] Luigi Salvatorelli i Giovanni Mira, Storia d'Italia nel periodo fascista, I., Milano, 1969.

odigrao sekretar Talijanske socijalističke partije Egidio Gennari koji, nakon što je izjavio da direkcija partije zajedno s Generalnom konfederacijom rada uzima na sebe odgovornost za upravljanje pokretom, proširivši ga na cijelu zemlju i na svu proletersku masu, ističe slijedeće: »Treba sklopiti sporazum s Federacijom mornara da bi se spriječilo da flota prebjegne u inostranstvo. Treba stvoriti organizme za reguliranje prometa, za financiranje, držeći da je za to potrebno sudjelovanje naših općina, Zajednice općina, kooperativa... Treba podržavati veze s poljoprivrednim proletarijatom da bi se mogle uzeti u posjed i zemlje...; zainteresirati zemlju za proizvodnju, proizvodnju koja treba da pređe u ruke proletarijata. Vlada će biti prisiljena da izađe iz svoje neutralnosti u koliko se buržoazija upusti u borbu sa svojim silama. To će biti početak revolucionarnog čina. A sada, eto, političkog čina! Treba pripremiti cijeli organizam. Neposredno nastaviti sa »Sovjetima« borbu komunističkog karaktera, a za početak mogu biti stvoreni revolucionarni komiteti. Na revolucionarnom terenu, recimo na jugu: zauzimanje općina, čin koji je u tradiciji tih krajeva. Zauzimanje općina dovest će do zamjene općina Sovjetima«.[18]

Gennari zaključuje podržavajući da borba, zbog naprijed navedenih razloga, treba da pređe s političkog polja na ekonomsko. »To je u vrhovnom interesu kolektivnosti, osiguravajući mirno djelovanje vlasništva ako to dozvole, a nasilno ako mu se opru«.

U to se doba opet pojavljuje novo reformističko rješenje: takozvana »cesija (predaja) upravljanja« od strane države i grupa poslodavaca s pretvaranjem u »kooperative kojima su imali upravljati radnici«. I upravo u tom obliku počinje aktivnost »Nacionalnog kooperativnog konzorcija za radnu i ekstraktivnu industriju uopće«, čiji će se upliv neposredno osjetiti i u danima zauzimanja labinskih rudnika, i to običnim prisustvom samog generalnog sekretara konzorcija u Labinu za čitavo trajanje pokreta.

Ideja toga novog tipa radničkog upravljanja pojavila se među talijanskim socijalistima po prvi put u Toskani za vrijeme velikog pokreta za zauzimanje tvornica i bit će značajna u sazrijevanju revolucionarne situacije, čiji su glavni predstavnici bili kopači mramora u Versiliji.

22. ožujka 1920. socijalistički poslanik Eugenio Chiesa podnio je prijedlog zakona kojim se trebala odobriti ekspropriacija nalazišta mramora, rudnika i izvora mineralne vode. U toku rasprave u skupštini Umberto Bianchi, član direkcije Socijalističke partije (koji će kasnije postati predsjednik upravnog odbora Nacionalnog kooperativnog konzorcija u Firenci), predlagao je u tom pogledu nacionalizaciju i, u skladu s političkom linijom koja će se pokazati u rujnu, predaju ekspropriranih rudnika radničkim kooperativama.[19]

---

[18] Gianni Bosio, L'occupazione delle fabbriche e i gruppi dirigenti e dipressione del movimento operaio, Il Ponte, Firenze, 31. listopada 1970.

[19] Ivan Tognarini, Toscana: crisi siderurgica e potere in fabbrica, Il Ponte. cit. djelo.

Pitanje kooperativnog upravljanja industrijskih poduzeća i rudnika bila je glavna točka na dnevnom redu u vrijeme zauzimanja tvornica od strane talijanskih radnika u rujnu 1920, kad je bio osnovan i Nacionalni konzorcij. To je upravljanje bilo temelj i prethodnog kooperativnog iskustva, koje je na drugim područjima bilo postiglo značajne uspjehe. Čak su i pojedine kapitalističke grupe ukazale na kooperativno upravljanje kao na stvarnu mogućnost. Zaista »veliki strah« industrijalaca, osjećaj izgubljenosti kao i krajnjeg očaja poduzetnika u danima rujna 1920, naveo je neke od njih da napuste nekadašnju nepomirljivost i da traže nove putove kojima bi se moglo spasiti ono što se spasiti dade. Evo jednog primjera takve vrste: ponuda Agnellija da pretvori tvornicu »Fiat« u kooperativu. Napominje se da je ponuda pretvaranja poduzeća u kooperativu bila podnesena i od strane drugih kapitalističkih grupa (čak ju je podnio i Max Bondi i Rosolino Orlando za rudnike u Elbi).[20]

IZ TOSKANE U ISTRU

I tu ulazi ponovno u igru Toskana s Firencom kao središtem pokreta i sjedištem Nacionalnog kooperativnog konzorcija. Zašto baš Toskana? Zato jer je ona bila područje najbogatije rudama. I doista, gotovo polovica sve željezne rudače koja je bila proizvedena u čitavoj zemlji proizlazila je iz nalazišta na otoku Elbi. Među drugim ekstraktivnim industrijama najvažnije su one merkura (čitava današnja talijanska proizvodnja potječe iz Monte Amiata), antimona, mangana, olova i bakra. Velika nalazišta lignita nalaze se u Grossetu, pirita u Livornu i Grossetu, alabastra u Volterri itd.

Kao uostalom u čitavoj Italiji u rujnu 1920. i toskanski su se rudari nalazili u stanju previranja. Još 3. rujna prefekt iz Arezza javio je ministarstvu da rudari iz Valdarna imaju namjeru zauzeti rudnike. Na otoku Elbi također se pripremalo zauzimanje rudnika,[21] dok su rudari u Govorranu i Ravi bili odlučni da nastave s pokretom do ispunjenja njihovih zahtjeva.[22]

6. rujna prefekt iz Milana saopćuje Upravi Javne sigurnosti: »Iz povjerljivih izvora doznajemo, da komitet na otoku Elbi, u sporazumu s Radničkom komorom u Piombinu, priprema zauzimanje rudnika, miniravši put da bi se spriječio pristup trupama. Pokretu će pristupiti Savez kopača iz Lunigiane i građevni radnici. Željezničari, koji su već pripremni da zauzmu sve što se odnosi na upravu željeznice, pristupit će zadnjeg časa«.[23]

---

[20] Valerio Castronovo, La grande industria: giochi interni e linee di fondo, Il Ponte, cit. djelo.

[21] ACS, Ufficio cifra, teleg. prefetto di Arezzo del 3. settembre 1920, n. 15988. (Ured za šifre, telegram prefekta iz Arezza od 3. rujna 1920, br. 15988).

[22] Ibidem, prefetto di Grosseto, 30. agosto 1920, n. 15232 e 9. settembre 1920, n. 16746. (Ibidem, prefekt iz Grosseta od 30. kolovoza 1920, br. 15232 i od 9. rujna 1920, br. 16746.

[23] Ibidem, 5. settembre 1920, n. 16325.

Srodnost i zajedništvo radničke agitacije između rudnih područja Toskane i ugljenokopnog bazena u Labinu očiti su ne samo po dinamici događaja, već i po aktivnom prisustvu Nacionalnog kooperativnog konzorcija iz Firence, člana Generalne konfederacije rada i Nacionalnog saveza kooperativa. U oba slučaja (tj. na obim područjima) Konzorcij predlaže konkretno rješenje, manje radikalno, mirno, dakle i legalno, putem neposrednih sporazuma između suprotnih strana, u namjeri — kao što to navodi njegov program — »da postigne upravu rudnih poduzeća u obliku kooperativa, otevši ih time kapitalističkoj spekulaciji«, a u cilju definitivne »nacionalizacije podzemnih nalazišta«.[24]

PROGLAS RUDARA

Tekst proglasa (manifesta), koji je dospio u Labin, kaže između ostaloga:

»R u d a r i !

Mi tražimo od vas da omogućite i na vašem području razvoj Konzorcija organizirajući kooperativu, koja će biti njegov član i da pristupite zajedno s nama osvajanju rudnika u vašem mjestu.

Kooperativna organizacija svih rudara Italije, udružena s onom za otpor i za politiku, predstavljat će sutra jako oružje za vaše oslobođenje. Naš Konzorcij, bit će organ, spreman za svaki slučaj, organ novog poretka na polju rudarstva.

R u d a r i !

Mi raspolažemo jakom radničkom snagom, brojnom tehničkom opremom i svom vrstom sredstava za ostvarenje našeg programa. Organiziravši se, pomoći ćete sami sebi za borbu, koja je poduzeta da se radničkoj masi osigura posjed i uprava rudnika na vašem području. Zovite nas i mi ćemo biti s vama! Na našoj je zastavi ispisano: 'Vlasništvo podzemnog nalazišta pripada zajednici, a uprava rudnika rudarima!'

Predsjedništvo Konzorcija«.

Glavni odbor Konzorcija (sa sjedištem u Firenzi, Ulica Cerretani 3) bio je sastavljen od predsjednika udruženih kooperacija. Upravni odbor, naprotiv, kako piše na koncu navedenog proglasa, sastavljali su Umberto Binachi, predsjednik, inž. Piero Janer, delegirani odbornik, te članovi prof. dr Ennio Panebianco, odvjetnik Umberto Grilli, Sesto Bisogni, Marino Magnani, Pietro Nazzari i Dante Santarelli.

---

[24] Iz manifesta Konzorcija, koji objavljujemo u cjelini. Izvornik se nalazi u Muzeju u Pazinu.

SLUČAJ U IDRIJI I RAJBELU

Gotovo istovremeno s poduzetom akcijom u ugljenokopnom području u Labinu, Konzorcij je izveo drugu značajnu inicijativu u područjima koja su bila pripojena Italiji nakon prvoga svjetskog rata, konkretno u rudnicima žive u Idriji i Rajbelu (u Sloveniji).

Taj novi pothvat Konzorcija iz Firence ima za nas osobit značaj, jer time dolaze na vidjelo novi momenti i zanimljivi faktori koji nam pomažu da potpuno objasnimo djelovanje i akciono područje tog organizma. Za razliku od akcije u Labinu, Konzorcij je ovdje uputio svoje vjerodajnice u obliku dvaju pisama, sastavljenih slovenskim jezikom. U tim dvama dugim pismima, od 15. i 30. ožujka 1921,[25] upućenim radnicima i rudarima anektiranih područja Slovenije, izložene su ne samo upute i teze Konzorcija, već i tehnička rješenja za njihovo ostvarenje. Napominjemo da u tim pismima poslanik Panebianco fungira kao potpredsjednik upravnog odbora i da se nalazi potpis Alfreda Bernija u svojstvu tajnika, dok su sva ostala imena ista.

»Naš Konzorcij — tako počinje prvo pismo — stvoren je s ciljem da ostvari program koji ima u vidu primjenu socijalizma u rudarskim poslovima. Čvrsti u naučnim postulatima socijalizma i nadajući se njihovom potpunom ostvarenju smatramo da je vrijeme da se ne ograničujemo samo na govor o socijalizmu, već da pređemo odlučno na praktičnu akciju, pripremajući već sada stvaranje novih socijalističkih organizama.

Pravedni prijedlozi, koje je naš konzorcij 6. prosinca 1921. podnio vladi, kojoj su također poznati vaši posljednji brzojavi i poruke koje su dostavili nadležnim vlastima naš predsjednik Bianchi, potpredsjednik Panebianco i sekretar Nacionalne federacije rudara Nazzari, naširoko su razmatrani i sama vlada je uvjerena da nikakvo drugo rješenje do ovog nije moguće, to jest predaja tih dvaju rudnika slobodnoj kooperativnoj upravi.

Neki od nas brižljivo uče vaš jezik. Jezik je sada jedina stvar koja nas dijeli. Isključivši jezik, imamo iste socijalne težnje, iste navike i istu želju za radom. Mi ćemo nastojati da svedemo na neophodivi minimum broj funkcionera talijanskog jezika koji će trebati živjeti među vama. A oni koji budu apsolutno nužni, bit će izabrani iz redova ljudi koji, iako ne govore jezik koji vi razumijete, srcem govore jezik Internacionale...«

Takvom stavu Konzorcija uprava tvornice i idrijski rudari odgovoriše negativno. Dapače sa skupštine u Idriji, održane 27. ožujka 1921, upućena je protestna predstavka protiv djelovanja upravljača Konzorcija, okrivljenih da hoće »raspravljati u ime rudara i bez njihova znanja

---

[25] Dva dopisa Konzorcija pisana slovenskim jezikom i odnosni odgovor idrijskih rudara čuvaju se u privatnom arhivu L. Kavčića, a objavio ih je Ivan Mohorič u svojoj radnji »Rudnik živega srebra v Idriji, koju je izdao Građanski muzej u Idriji 1960. god., iz koje radnje donosimo izvadak teksta.

o predaji rudnika društvu »Monte Amiata«. Na kraju, rudari ponovno potvrdiše svoju odluku da nastave s radom pod upravom države.

U Labinu, međutim, stav konzorcija ne samo da je prihvaćen, već su lideri pokreta, pod utjecajem komunističke struje, zaoštrili pitanje odlučivši da se odmah stvori »sovjetska vlast«, odnosno »proleterska republika« samoupravljača rudara.

PREDSTAVNICI KONZORCIJA U LABINU

Otkako se i u Labinu pojavila mogućnost uspostavljanja neposredne uprave nad rudnikom, od strane radništva (proizvodnja na svoj račun), talijanske vlasti odmah zauzeše negativno držanje, ne htijući ipak dati toj stvari veliku važnost, budući da bijahu sigurne da pokušaj, ako i bude ostvaren, neće imati nikakvoga stvarnog rezultata. Tek nakon što je utvrđeno aktivno prisustvo Nacionalnog kooperativnog konzorcija iz Firence, nakon prvih susreta njegovih predstavnika s vođama rudara, civilne i vojne vlasti stadoše ozbiljnije uzimati problem radničke uprave, počevši pratiti nove događaje s izvjesnom brigom, očito i zbog toga što se netko ozgo počeo zanimati za stvar, doprinijevši tako da se probije izoliranost na koju je bio prinuđen radnički pokret u ovim istočnim, za Italiju perifernim krajevima. Službeni spisi iz tog doba nisu škrti vijestima o tom predmetu i o dogovorima između Konzorcija, rudara i društva »ARSA«, u kojim se pojavljuje lično prisustvo važnih ličnosti kao što su Ennio Panebianco, jedan od najpoznatijih vođa socijalizma u Julijskoj krajini i Pietro Nazzari, sekretar Talijanske nacionalne federacije rudara, obadvojica članovi upravnog odbora Konzorcija u Firenci, koji su došli radi pregovora o prelazu poduzeća u kooperativu.

Prva službena vijest o započetoj akciji Konzorcija u Labinu potječe od 16. ožujka 1921. Radi se o izvještaju izvanrednog komesara za javnu sigurnost u Labinu, Alvera,[26] u kojem, pored ostalog, ističe da je bio obaviješten da će štrajkaši ustanoviti neku vrst kooperative za korištenje rudnika.

Svi izvještaji iz tog doba slažu se u tom što ističu da su rudari ponovno počeli s poslom, proizvodeći za svoj račun počevši od 21. ožujka, to jest posredstvom akcije koju su poduzeli predstavnici Konzorcija.

POČETAK UPRAVE RUDARA

21. ožujka zapovjednik karabinjera u Labinu, kapetan Russo, izvještava u Pazin da su rudari ponovno počeli s radom istog dana u 12 sati, bez tehničkog osoblja koje se susteglo; također ističe da se nije desio nikakav incident.

---

[26] Izvještaj pod br. 12/38 od 16. ožujka 1921. god., upućen Civilnom Komesarijatu u Pazinu.

Nakon nekoliko dana taj isti Russo izvješćuje da su radnici, protivno prethodnim vijestima, nastavili s korišćenjem rudnika na vlastiti račun, držeći straže na pristupima k oknima i postrojenjima. Civilni komesar u Pazinu Galli podnosi sa svoje strane 31. ožujka izvještaj u Trst u kojem ponavlja da rudari nastavljaju s upravljanjem rudnika, držeći straže na oknima i postrojenjima, dok je javni red ostao nepomućen.

Na temelju izloženog (službeni izvještaji to dovoljno potvrđuju) proizlazi da je radničko upravljanje, s Konzorcijem ili bez njega, budući da sporazum s upravom (rudnika) nije bio nikad zaključen, počelo da donosi svoje plodove. Prisutnost Pietra Nazzarija u rudnicima sve do pada »Labinske republike« (Panebianco se iz Labina vraća u Firencu nakon nekoliko dana), dopušta pretpostavku da je Konzorcij nastavio s vršenjem svog upliva. Sad je već sekretar Nacionalne Federacije rudara dijelio sudbinu s labinskim proletarijatom, sudjelujući zajedno s drugim vođama u svim konačnim akcijama rudara. Dosta je istaknuti da je na samom sudskom postupku bio priznat kao jedan od vođa koji je vršio — kaže se — dužnost »predsjednika revolucionarnog suda«. Nije nad njim vršen sudski postupak, jer je kao mnogi drugi uspio pobjeći 9. travnja 1921, napustivši Istru istog dana.

Službene su se vlasti, naravno, nadale brzoj propasti Organizama radničke samouprave. Tako se u jednom izvještaju civilnog komesara u Pazinu Gallija izražava sumnja o sposobnosti rudara da pravilno koriste rudnike »zbog nedostatka dovoljnog kapitala i iskustva, što će negativno uticati na ostvarenje prihoda, za razliku od normalne kapitalističke uprave«. Pokazalo se, naprotiv, kao što proizlazi iz prikupljenih svjedočanstava, da su rudari, iako bdijući naoružani, proizveli »za vlastiti račun« od 21. ožujka do 7. travnja količinu ugljena u vrijednosti od 828.000 lira, uspjevši, među ostalim, da u Štalijama natovare i prevezu u Trst parobrod pun rude (ugljena) koji nije bio nikad plaćen.

Ovdje, izvan kronologije, ulazimo u najsjajnije poglavlje kratke povijesti »Labinske republike«, u poglavlje koje će upravo prikazati autonomno upravljanje rudnika od strane rudara i njihovu sposobnost ne samo da upravljaju nego i da vladaju, izražavajući vlast proletarijata.

»KOMUNA« ILI »REPUBLIKA«

Zauzimanje rudnika i postavljanje neposredne uprave od strane radnika neki izvori označuju kao pokret »koji je imao na neki način značaj jedne komune sa suženim djelokrugom« (vidi »Il fascismo a Trieste«) dok su sami protagonisti dali tome zbivanju naziv »Labinska republika«. Nije bilo nikakvog proglašenja proleterske komune ili republike, naravno; nikakvo svjedočanstvo ni dokument to ne potvrđuju. Ipak naziv sigurno nije puko izmišljanje labinskih rudara. Zaista u ono doba, zbog specifične situacije koja je bila stvorena u Julijskoj krajini, govorilo se i na široko pisalo o »proleterskoj republici« u Istri. Tu je očit Gramscijev upliv. Navest ćemo u tom predmetu kratki odlomak iz Gramscijevog

programa pod naslovom »Ordine nuovo« (»Novi poredak«), objavljenog u istoimenom dnevniku 2. listopada 1920:

»Tvornički radnički savjeti pokazali su se kao revolucionarna ustanova koja je bila historijski životvorna i potrebna talijanskoj radničkoj klasi. Radništvo je našlo u savjetima svoj organ upravljanja, ono se čvrsto i smiono stislo oko njih, ono je pobijedilo jer su ga savjeti disciplinirali, savjeti su ga oružali i oni su stvorili od svake tvornice jednu *proletersku republiku*«.

NADA JE DOLAZILA IZ ITALIJE

Hrvatski historičar Čulinović piše u jednoj bilješci svoje knjige slijedeće: »Iz mnogobrojnih pisama koja sam, za vrijeme svoga dvogodišnjeg rada na sakupljanju svjedočanstava o tom događaju (tj. o zbivanjima u Labinu), primio od učesnika pokreta u samoj Istri, proizlazi da su istarski radnici (a isto tako i seljaci, navlastito oni na polju Proštine) pazili s velikom pažnjom na događaje u Italiji. Za njih je svaka vijest o kakvoj novoj radničkoj agitaciji u Italiji predstavljala također novi poticaj i za njihovu akciju. Krajem 1920. i početkom 1921. godine u cijeloj se Italiji govorilo samo o revoluciji, koja se sve više i sa sve većom snagom približavala u Italiju. Radnici i siromašni istarski seljaci pažljivo su pratili te događaje i uz njih vezivahu svoje nade u buduće nacionalno i socijalno oslobođenje«.

Prikazano zauzimanje tvornica, osnivanje »crvene straže« i druga iskustva međunarodnog socijalističkog pokreta, talijanskog nadasve, nisu mogli ostati bez utjecaja i na labinske rudare, kao i na revolucionarne radnike cijele Istre, koji su — preko Trsta — bili povezani sa središtima talijanskog radničkog pokreta. Ne smijemo, također, zaboraviti da su gotovo sve istarske socijalističke organizacije pristupile u siječnju 1921. novoj Komunističkoj partiji Italije. Sam geografski raspored glasova izraženih u Livornu za komunistički prijedlog pokazuje nam da su Trst, to jest Julijska krajina, bili među prvima u Italiji sa svoja 4.462 glasa.

U času u kojem je stvorena Talijanska komunistička partija, pisao je Gramsci, pokazala se goruća potreba »pretvoriti naše grupe u odrede za borbu, najkruću i najtežu borbu koju je ikad radnička klasa trebala voditi«. Borbu — napominjemo mi — koja se u Istri vodila s krajnjom odlučnošću. I kad smo već kod Gramscija i kad govorimo o »Labinskoj republici«, sjećamo se glasovitog članka osnivača Talijanske komunističke partije koji se pojavio u listu »Avanti«! u času kad su talijanski radnici kao odgovor na zaključeno zatvaranje tvornica od strane vlasnika, te protjerali iz samih tvornica, zauzevši ih i organiziravši u »Repubbliche proletarie« (Proleterske republike). Taj naziv potječe baš od Antonija Gramscija (i upućuje nas na onaj naveden u »Ordine nuovo«) a čita se u članku pod naslovom »Domenica rossa« (»Crvena nedjelja«), u kojem pisac poziva radnike da prve sedmice nakon zauzimanja tvor-

nica izvrše kritički ispit onoga što se dogodilo, a još više onoga što ih još čeka. Naziv, dakle, »Labinska republika«, kojim se obično naziva zauzimanje istarskog ugljenokopnog područja, nije izvan historijskog konteksta i, moramo naglasiti, povijesti koja ima neposredne veze s talijanskim socijalističkim i komunističkim pokretom. I još više. U spomenutom se Gramscijevom članku tvrdi da nije dosta što se slomila tiranska vlast vlasnika njihovim protjerivanjem iz tvornice, nije dosta što su radnici uzeli u vlastite ruke inicijativu za proizvodnju i unutrašnje uređenje tvornica, već treba organizirati vojnu obranu i tim prvim aktima, dodati druge još odlučnije sve do stvaranja centralne radničke vlasti. A to je upravo ono što su, riječju i djelom, činili labinski rudari, početkom proljeća 1921.

SOVJETSKA VLAST

Labinski su rudari zaista izvršili istinsko i pravo zauzeće tvornice s postavljanjem radničke uprave, a događaj poprima još veću važnost i dublje značenje budući da rudnik nije bio samo jedna tvornica, već je obuhvaćao prostrano područje, čitav kraj s naseljima i — po razvoju događaja — postao područje omeđeno bodljikavom žicom poput granice, čuvano oružanim stražama i branjeno oružjem. Stoga, to je bila, ako ne formalno a ono praktički, mala, iako kratkotrajna, radnička država u središtu Istre.

Ništa nije bilo prepušteno slučaju, sve je bilo potpuno organizirano.

Na temelju raznih dokumenata, pored svjedočanstava, proizlazi da je jedan član Savjeta rudara, o čijim ćemo funkcijama dalje još govoriti, bio zadužen za skupljanje i razdiobu oružja. O toj osjetljivoj djelatnosti vodio je brigu Mate Poldrugovac (koji kasnije umire u zatvoru). Odred »crvene straže«, kojim je on zapovijedao sa zadatkom da obilazi naselja tog područja, bio je sastavljen velikim dijelom od rudara iz drugih mjesta koji su gotovo svi bili Hrvati.

Pojedini odredi rudara, od kojih je neke vodio sâm Pippan, obilazili su naokolo, čak i izvan područja ugljenokopnog bazena, radi skupljanja živežnih namirnica. O razdiobi živežnih namirnica rudarima brinuo se Gaetano Chiarello, rudar porijeklom iz Galipolija. Savršeno je djelovala i radnička menza koja je račun o svom upravljanju podnosila direktno Federaciji rudara.

Velika se važnost podavala agitaciji u naseljima koja su bila obuhvaćena područjem ugljenokopnog bazena. Sve je zborove organizirao Angelo Posa, komunist, član Akcionog komiteta Federacije rudara i član Centralnog vijeća ili »Sovjeta«, ako ga hoćemo tako nazvati, »Labinske republike«.

Pred rudarima su bili najvažniji obrambeni i proizvodni zadaci.

Radilo se s najvećom disciplinom, jer se radilo za vlastiti račun, to jest upravljalo se rudnikom u svoje ime. Bit će dovoljno da se navede samo jedan primjer velikog duha požrtvovnosti i discipline među radnicima. Rudar Jakov Šumberac bio je na straži u blizini okna u Strmcu.

Razbolio se i drugovi su mu savjetovali da se vrati kući. Nakon nekoliko dana umro je na svojoj dužnosti. Drugovi su mu priredili svečani pogreb, sudjelujući u pratnji s crvenim zastavama. Bilo je to 15. ožujka. Na pogrebu nije bilo svećenika. Pjevala se Internacionala.

PROIZVODNJA I DISCIPLINA

U pitanju radničke uprave bila su pred sudom u Puli iznesena neka vrijedna svjedočanstva. Odgovarajući na pitanje zastupnika obrane, tršćanskog advokata Puechera, Giovanni Pippan je objasnio da je ugljen koji je bio proizveden od 21. ožujka do 7. travnja bio redovito otpreman u Štalije, gdje se s posebnom brigom čuvao. Bilo je proizvedeno 3.000 tona.

U jednom dijelu optužbe inžinjer Carlo Tomatis, upravnik rudnika u Strmcu, ovako je opisao stanje: »Za vrijeme u kojem su štrajkaši zauzeli rudnike, proizvod rudara bio je iznad onog normalnog, s proizvodnjom koja je povećana za 3.100 tona ugljena, cifra dovoljno velika ako uzmemo u obzir da su rudnici bili zatvoreni i da je dio radnika bio angažiran na drugim poslovima«.

Također u sudskom postupku, jedan od vođa pokreta, okrivljeni Giacomo Macillis, izjavio je — a svjedoci su to potvrdili — da su za vrijeme radničke uprave bili također izvršeni neki radovi oko povećanja sigurnosti postrojenja u rudniku.

Drugi primjer radničke požrtvovnosti i discipline bio je onaj kad se teret ugljena prodao nekoj lađi. Prodaja je donijela određeni prihod, ali rudari nisu taj iznos podijelili među sobom, iako duže vrijeme nisu primili plaće, već su taj iznos deponirali kod Lučke kapetanije ukrcanja.

Potpuni je red vladao i na planu tehničkih i administrativnih zadataka. U drugoj fazi pokreta, u onoj zauzeća rudnika i uprave od strane samih radnika nije bilo inžinjera, tehničara ni činovnika, koji su, međutim, u prvoj fazi, onoj samog štrajka, bili prisutni. Ipak je i bez tehničara i inženjera sve redovito funkcioniralo. Slučaj jedinstven do onog doba u povijesti rudnika — za vrijeme trajanja »republike« nije bio registriran nikakav, ma i najmanji, prekršaj: nikakva krađa, nikakva pljačka, nikakav nered, nikakvog rušenja postrojenja i okana koja su nadzirale »crvene straže«, koje su čak održavale red i u naseljima rudnog područja u funkciji narodne milicije. Čudesno, dakle, pokazivanje snage i ozbiljnosti, uz potpuno i čvrsto sudjelovanje pučanstva koje je pružalo moralnu i materijalnu podršku.

Da li je to bila komuna ili istinska i prava republika, pa makar bez pravih atributa jedne nezavisne državice? »Vaš način vladanja bio je sovjetski?« — upitat će Pippana na sudskom postupku. On odgovori: »Naš je sistem bio upravljanje na posve kolektivni način«. I ta nam se definicija čini najtočnijom, najstvarnijom, iako je taj način uprave bio i nešto više s gledišta da je za ulazak i izlazak iz rudnika trebalo predočenje propusnice, isprave koju je Savjet rudara izdavao samo povjerljivim drugovima da bi se izbjeglo bilo koje zaskočenje i opasno uplitanje.

FUNKCIJA I DJELOVANJE SAVJETA

Uzevši u svoje ruke upravu i upravljanje rudnikom, radnici istarskih ugljenokopa ustanovili su *Savjet rudara — Consiglio dei minatori* koji se poistovjetio sa Sindikalnim odborom s Giovannijem Pippanom na čelu. Izvršni organ Savjeta bio je *Akcioni komitet — Comitato d'azione.* Za direktora poduzeća bio je demokratski izabran jedini tehničar koji je pristupio pokretu, *Dragoberto Marchig.*

U svakoj su rudarskoj koloniji bila ustanovljena Vijeća rudara, čiji su izabrani članovi bili zaduženi za vršenje javnih funkcija, a pod njihovom kontrolom spadale su područne komande crvene straže. Za svoj rad Vijeća pojedinih rudnika odnosno naselja bila su odgovorna centralnom Savjetu rudara. Sa svoje je strane Centralni savjet bio odgovoran *Generalnoj skupštini* koju su sačinjavali svi radnici ugljenokopa koji bi se periodično okupili na zborovima rudara.

Nije nam sačuvan nikakav dokument iz kojeg bi proizlazio točan sastav centralnog Akcionog komiteta, tj. najvišeg izvršnog organa rudara. Poznata su nam, međutim, imena najrevolucionarnijih komunista i socijalista koji su bili stvarni vođe pokreta. Glavni je bio Giovanni Pippan, a uz bok su mu bili Giovanni Tonetti,[27] Franceseo Da Gioz,[28] Michele Posa, Giacomo Macillis, Giovanni Giorgiutti (predsjednik radničkog klu-

---

[27] Giovanni Tonetti, rođen u Veneciji 1888. godine, bio je bez sumnje najsposobniji i najspremniji socijalistički rukovodilac »Labinske republike«. Iza kako se aktivno založio u periodu zauzimanja tvornica u Italiji (rujna 1920), poslan je na socijalistički kongres u Livornu siječnja 1921 i na onaj slijedeći u Rimu 1922., boreći se protiv reformista kao borac frakcije takozvanih »Trećeinternacionalaca«. Kao takav sudjelovao je u službenoj delegaciji Talijanske socijalističke stranke, zajedno sa Serratijem, Moffijem, Garrucciom i Remitom, na IV. kongresu III. Internacionale, koji se održao u Moskvi u studenome 1922. Kasnije, prije nego što je bio uklonjen iz Talijanske socijalističke stranke zbog svog radikalizma, sudjelovao je, skupa s Gramscijem, Togliattijem, Scoccimarrom i Serratijem, u radu mješovite komisije koja je pokušala s ujedinjenjem Talijanske socijalističke i komunističke stranke. Za vrijeme otpora postao je jedan od glavnih vođa Komiteta nacionalnog oslobođenja Julijske Krajine i zapovjednik partizanske brigade Grappa. Nakon oslobođenja postao je potpredsjednik Udruženja politički progonjenih talijanskih antifašista; ponovo je izabran u Parlament kao predstavnik Talijanske socijalističke stranke: u Konstituantu god. 1946. i u Skupštinu god. 1953. i 1958. Prešavši zatim godine 1959. u Talijansku komunističku stranku, borio se u njezinim redovima gotovo do smrti, koja ga je zadesila u Veneciji u kolovozu 1970., u dobi od 81 godine.

[28] Francesco Da Gioz, rodom iz Reo, pokrajina Belluno (3. listopada 1896), došao je u Labin nakon rata kao rudar, pristupivši od njezinog osnutka (u siječnju 1921) labinskoj sekciji Talijanske komunističke stranke. Grupa komunista bila je najodlučnija u labinskom pokretu, založivši se da treba poći dalje od štrajka: to jest zauzeti rudnik, vršiti nad njim samoupravu i stvoriti organe slične onima kod Sovjeta. Od početka pobune, kako to pokazuje i optužnica, Da Gioz postaje zapovjednikom »Crvene straže« u Strmcu i predsjednik Akcionog odbora. Nakon sudskog postupka morao je napustiti Istru i iseliti se u Francusku. Nijemci su ga objesili 17. veljače 1945., zbog sudjelovanja u otporu u svojstvu sekretara Belunske federacije Talijanske komunističke stranke i inspektora, u činu majora, zonske partizanske brigade.

ba »Giuseppina Martinuzzi«), Mate Vrbanac, Vincenzo Torrieri, Gaetano Chiarello, Dagoberto Marchig,[29] Mario Pirz, Josip Parencan, Olivio Čekada, Mate Poldrugovac, Giovanni i Giuseppe Bait, Luigi Monaretti, Cosimo Chiarello i drugi.

Kao svjedok na sudu, jedan je rudar izjavio da su članovi izvršnog organa, odnosno Akcionog komiteta bili Pippan, Tonetti, Macillis i Posa. Iz izvještaja, kojeg je na završetku policijske istrage podnio Komesar Javne sigurnosti iz Trsta, Pio Maldura, proizlazi da je na čelu bio kvadrumvirat, koji su sačinjavali Pippan, Tonetti, Macillis i Pirz. U optužnici pak, označeni su kao »vođe ustanka« Pippan, Tonetti, Macillis, Posa, Torrieri, Vrbanac, Da Gioz i Chiarello. Kao komandanti crvenih straža spominju se Josip Parencan, Olivo Bubić, Dinko Čekada, Carlo i Giovanni Casal, Martin Vlašić, Mate Poldrugovac, Dinko Dundera, Linko Blažina, Giovanni Bait, Cosimo Chiarello i drugi.

Čini nam se na kraju nužnim da navedemo funkcije koje su vršili organi istarskih ugljenokopnih rudnika, a koje su (sve) obavljali rudari za vrijeme cijelog razdoblja ustanka: nadzor nad čitavim rudarskim područjem (bazenom), (posebno) nad oknima i njihovim postrojenjima; organizacija i upravljanje korištenjem rude (ugljena) za račun labinske radničke klase; nadzor i kontrola nad svim osobama i radništvom koje je radilo u tom rudarskom području, to jest nad svim osobama koje su stanovale u (tom) području (zoni) ili koje su se iz bilo kojeg razloga tamo nalazile; rješavanje pitanja koja su se odnosila na opskrbu životnim namirnicama stanovništva i rudara; i (na koncu) rješavanje svih ostalih pitanja zakonske i administrativne naravi, a koja su se svakodnevno postavljala.

Nalazimo se, dakle, suočeni s istinskom i pravom narodnom vlasti, koja je, pored toga što je potpuno zamijenila dotadašnju upravu rudnika, preuzela na sebe prerogative administrativnog organizma područja na kome su se nalazila rudarska postrojenja, područja koje je zapremalo površinu od 20 četvornih kilometara. Sam novi direktor, kojeg

---

[29] Dagoberto Marchig, kojeg su labinski rudari imenovali direktorom ugljenokopnog bazena za vrijeme »Labinske republike«, rodio se u Poreču 1886. godine. Učio je u Trstu, Beču i Grazu (tehnički fakultet) ne postigavši diplomu. Nakon rata namjestio se u rudniku u Labinu kao tehničar, simpatizirajući odmah za stvar rudara. Bio je vijećnik labinske općine u grupi socijalističke opozicije i jedan od rijetkih namještenika (rudnika), koji je branio stvar rudara, zadobivši time veliku naklonost među rudarima, koji ga izabraše svojim direktorom nakon zauzimanja tvorničkih postrojenja. Za vrijeme hapšenja, iako policija nije mogla da nađe ni najmanji povod da ga okrivi, odlučio je da pobjegne s nekim drugim vođama pobune sklonivši se u Firencu. Vratio se u Labin u mjesecu srpnju, ali je skupa s ostalima bio prognan s tog područja. Otada, za čitavog života, bio je progonjen od fašista. Godine 1934. stigao je u Rijeku, gdje je živio, naizmjence zaposlen i bez posla, podnoseći neprestane progone i istrage od strane fašista. Dagoberto Marchig umro je u Rijeci god 1965. vršeći od oslobođenja nadalje zadatke i zaduženja građevnog tehničara i komunističkog borca. Te smo podatke skupili na jednom sastanku s njime prije njegove smrti i u susretu s njegovim sinom prof. Eduardom Marchig, koji predaje u Rijeci talijanski jezik i književnost).

je izabralo Centralno vijeće rudara, tehničar, koji je uživao povjerenje mase, trebao je biti podložan demokratskom nadzoru vijeća koje mu je davalo i nužne direktive. Tehničari koji se nisu solidarizirali s rudarima, a koji su bili u većini, bili su udaljeni iz rudnika.

Fašistički historičari pisali su u povodu ovih događaja o »Labinskoj republici«, u prezirnom tonu. Međutim, činjenica je, da je »republika« u ono vrijeme predstavljala jedinstveni primjer volje proletera i cijelog pučanstva, odlučnih da brane i ostvare visoki humanistički ideal. Još jednom, na kraju ovog poglavlja, vraćamo se Gramsciju. Čini nam se da zaista možemo vođe labinskog pokreta bez daljnjega označiti kao gramšijevce, ako imamo u vidu organizaciju i ciljeve koje su joj znali dati, primjenjujući gotovo doslovno pouke »Novog poretka« (»Ordine nuovo«) koji je bio rasprostranjen od ljeta 1919. dalje: dakle pokret tvorničkih vijeća, kao organizama spontanog očitovanja »mase koja sama sobom upravlja« na svom »nacionalnom teritoriju«: radno mjesto, proizvodna jedinica. Tvorničko vijeće, po Gramscijevoj interpretaciji, (a vidjeli smo kako je u Labinu bilo revolucionarno ostvareno) sačinjavaju komesari odreda, koje biraju svi radnici, imalo je među svojim zadacima zauzimanje mehanizma poduzeća, da bi se pripremili da njim (tj. tim mehanizmom) upravlja, oblik Sovjeta, proleterske vlasti, prva stanica buduće Države Sovjeta. U Labinu, dakle, »proleterski pokret prema revoluciji« očitovao se u obliku koji je bio revolucija sama, dajući time snagu i život svojim institucijama. To je bila praktična primjena Lenjinovog duha da je borba za novi poredak — kako to izražava Paolo Spriano u prvom svesku svoje »Povijesti Talijanske komunističke partije« (Storia del Partito comunista Italiano) — borba za rušenje »mašine buržujske države« koja se najprije sastoji u preuzimanju vlasti, zupčanika nove državne mašine, a proleteri, kao proizvođači, trebaju joj biti graditelji. Drugim riječima, u Labinu se prevode u jezik historije — možemo reći parafrazirajući Gramscija — najvažniji postulati nauke i prakse Komunističke Internacionale, to jest »masovno organiziranje svih proizvođača za ekspropriaciju eksproprijatora, za zamjenu u industriji buržoazije proletarijatom i konačno, nužno, u državi«.

S talijanskog preveo: Mirko Zjačić